

TEHDİT ALGISININ SOSYAL HAREKETLERE ETKİSİ

Abdullah KORKMAZ*

Özet

Sosyal hoşnutsuzluktan kaynaklanan sosyal hareketler konusu sosyolojinin 1960'lı yıllardan sonra incelemeye başladığı konuların başında gelir. Sosyal hareketlerin ortaya çıkmasına sebep olan hoşnutsuzluğun sebeplerinin izahı sosyoloji okullarına göre değişebilmektedir. Tolumu tepkiye yönelten hususlar değerlendirilirken aktörleri harekete geçmeye yönelten duyguların beslediği tehdit algısı dikkatlerden kaçmış ve bu durum hareketlerin incelenmesinde hatalara yol açmıştır. Sosyal hareket yaklaşımlarını tehdit algısı açısından sorgulamak gerekmektedir. Bu yaklaşım aynı zamanda insan davranışlarında duyguların rolünün önemini ve gerekliliğini araştırmacıların dikkatine sunacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Sosyal hareket, sosyal hoşnutsuzluk, duygu, tehdit algısı, sosyal eylem.*

THE EFFECT OF THE THREAT PERCEPTION ON SOCIAL MOVEMENTS

Abstract

In the field of sociology, social movements arising from public displeasure emerged as an important research topic after the 1960s. Varying explanations for the reasons behind the different kinds of public displeasure, which lead to the emergence of social movements, change depending on specific sub-fields in sociology. While the factors canalizing a society to step into a tangible reaction have been assessed, the threat perception fed by the emotions, motivating actors to behave accordingly, has often been overlooked. Such an oversight has brought about errors in the examination of the movements. For this reason, it is necessary to examine approaches in studying social movements in terms of threat perception. This approach can bring the researchers' attention to the importance of the role of emotions in understanding human behavior.

Keywords: *Social movement, social displeasure, emotion, threat perception, social action.*

* Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.
İletişim: abdullah.korkmaz@inonu.edu.tr

Giriş

Sosyal hareketlerin incelenmesinde iki kavram öne çıkar; aktör ve sosyal eylem. Aktör, sosyal hareket içinde yer almak suretiyle sosyal eylemi gerçekleştiren kişi olarak ele alınmaktadır. Dikkate alınan fert ve fertlerin davranışı, yani sosyal davranışlar olduğundan sosyal hareketlerin doğru tahlili için öncelikle insan davranışının izah edilmesi gerekir.

Her insanın sosyal davranışı, kendisi için en müsait noktadan dünyayı algılayış tarzına bağlı olarak şekillenmektedir. Ferdin dünyasını, dünyayı görüş tarzını kavramadıkça, hareketleri ve davranışları diğer insanlara göre garip, anlaşılabilir görünür. Fertlerin dünyayı algılayışı; ferdin fizikî ve sosyal çevresi, fizyolojik yapısı, hedef ve gayretleri ve geçmişteki tecrübelerinin ürünüdür (Krech vd., 1983: 25). Sosyal bir varlık olan ferdin algılayışını etkileyen bir faktör olarak geçmiş tecrübelerine, ferdin yakın çevresinden başlayarak diğer insanların tecrübelerini tevarüs etmesini de dâhil etmek gerekir.

Fertlerin algılarını tayin eden iki faktör vardır. Yapı faktörleri, ferdin karşı karşıya kaldığı fizik tembihlerin içeriği ve bunların sinir sisteminde uyandırdığı duygusal etkilerdir. Algı yapılanmasının fonksiyonel faktörleri ise esas itibarıyla ferdin ihtiyaçları, ruh hali, geçmiş yaşantısı ve hafızasından ileri gelen unsurlardır (Krech & Crutchfield, 1970: 85).

Her ne kadar iki insanın dünyaya ait tasavvurları tıpa tıp birbirinin aynı değilse de insanların dünya tasavvurlarında ortak hususlar vardır. Bunun böyle olmasının başlıca sebepleri, herkesin birbirine benzer bir sinir sistemine ve yine herkesin aşağı yukarı belli isteklere ve çözüm gerektiren ortak problemlere sahip olmasıdır. Bu sebeple belli bir kültür dünyasına mensup şahısların istek, ihtiyaç, hedef ve çabalarının aşağı yukarı aynı olması, fizikî ve sosyal çevrelerinin birbirine benzemesi ve benzer öğrenme tecrübelerine sahip olmaları dolayısıyla idrak dünyaları da benzeşebilmektedir (Krech vd., 1983: 26).

Fertlerin davranışlarının değişmesi için: (1) Bir problem durumu ile karşılaşması, (2) Fizyoloji durumunda önemli değişmeler olması, (3) Hatırlama sürecinde dinamik faktörlerin faaliyete geçmesi gerekir (Krech & Crutchfield, 1970: 117). İnsanlar dış dünyadan gelen uyaranları algılar,

yapılandırır, değerlendirir ve tepki verir. Algular, kaçınılmaz bir şekilde hayatımızı, giysilerimizi, hayallerimizi etkiler. Algular, dış dünyayı ve nesnelere bize yansıyan şekliyle yorumlamamızla oluşur. Yorumun olduğu yerde nesnellikte tek doğru da ortadan kalkar.

Hedefe giden yolda bir engel ile karşılaşıldığı zaman idrak dünyasının yeniden yapılanması söz konusu olur, yapılanmanın mahiyeti ise engelin yarattığı gerginliği (sebebe olduğu kaygıyı) giderecek şekildedir. İdrak dünyasının yeniden yapılanmasının daima uyum sağlama istikametinde olacağı beklenemez, çok defa gerginliklerin idrak dünyasının yeniden yapılanması üzerinde bozucu etkileri olur. Engellenmiş bir hedefin kaygılanmaya, yani tehdit algısının güçlenmesine yol açıp açmayacağı birçok faktöre bağlıdır. İhtiyacın karşılanamamasından kaynaklanan gerginliğin şiddeti, ferdin engellenmeye karşı karakteristik tepki tarzı ve hedefi engelleyen unsurun algılanışı bu faktörler arasındadır. Algılama sürecindeki olumsuz duygu durumunda, gelecekteki tehlike ve tehditlere dair endişe, kendine dair endişeler ve gelecekteki tehlikeyi öngörememe ve gerçekleştiğinde denetleyememe duyguları söz konusudur.

Kaygı, ferdin farkında oluş seviyesinin belirtisidir. Yok oluş tehdidiyle birlikte yeni bir varoluş imkânıdır. 21. yüzyıldaki hızlı değişim ve akışlar çağı bireyin ve tüm sosyal kurumların yapılanması ve işleyişini değiştirmekte, davranış referans sistemleri etkinliğini kaybetmektedir. Bu durum tehdit algısını beslemektedir.

Kaygı, gelecekteki olası bir tehlike hakkında duyulan genel endişedir. Kaygının uyumsal değeri olası tehditler karşısında plan ve hazırlık yapmamıza sebep olabilmelidir (Butcher vd., 2013: 330). Kaygının korku ile benzer sonuçlar yaratmadığı gözlerden kaçmamalıdır. Psikiyatri bilimine göre kaygının sebeplerinden birisi, dış dünyadaki tehlikeli bir durumun algılanmasından doğan duygudan kaynaklanmaktadır. Bu da ihtiyaç duyulan bir nesnenin çevrede bulunmaması ya da hayatın sürdürülebilmesini tehlikeye sokan bir nesnenin çevredeki varlığından kaynaklanır. Kaygı, hayatın kaçınılmaz bir parçasıdır ve doğumdan ölüme kadar devam eder (Gençtan, 1988: 161). Kaygılanan insanın ne gibi ve nasıl tepki vereceği ferdin içinde bulunduğu kültürde geçerli olan bilgilere ve inançlara bağlıdır. İnsanların sosyal, siyasî, kültürel amaçlarına ulaşamama kaygılarına yol açan süreçler, insanda fitri olarak mevcut olan tehdit algısını güçlendirmektedir.

Yukarıda Nörobiyolojik verilere dayalı olarak açıklanan tehdit algısı, insanların başta varlığına olmak üzere, ekonomik, sosyal, siyasî amaçlarını başarmasını engellemeye yönelik faaliyetlerdir. Tehdit algısı fert seviyesinde olduğu gibi kurumsal seviyede de olabilmektedir. Kurumların politikalarını belirleyen, uygulamalara nezaret eden tepe statüleri işgal edenler, kurumların fonksiyon alanlarına veya fonksiyon usullerinin gereklerinin gerçekleştirilemeyeceğinden kaygılanmaya başlamaları, kurum seviyesinde tehdit algısının ortaya çıkmasına ve güçlenmesine sebep olacaktır. Bu durum karar vericilerin idrak dünyasının yeniden yapılanmasına sebep olurken, yeniden yapılanma süreci, tehdit algısının mahiyetine göre sonuç yaratacaktır. Böyle bir sürecin yaşanması, kurumlar arasındaki işlevselliği etkileyecek ve netice itibarıyla sistem yeni pozisyon almaya yönelecektir.

Sosyal olanın tahlilinde, fertleri keyfiyet olarak dikkate almamak veya fertlerin davranışı izah edilirken insan tabiatından kaynaklanan unsurları göz ardı etmek, araştırmacıyı olanın bilimsel izahından uzaklaştıracaktır.

1. Sosyal Hareketlerin İzahı

Sosyal hareket, “toplumda yeni bir hayat tarzını, yeni bir modeli, oluşturmak için eylemde bulunan kolektif davranış biçimi (Türkdoğan, 2013: 14) olarak ele alındığında, aynı amaca yönelmiş tutum ve tavırlar çerçevesinde mutabakata varmış fertlerin müştereken gerçekleştirecekleri eylemler kolektif eylem olarak nitelendirilebilir.

Sosyolojinin ilgilendiği sosyal hareketler 18. Yüzyılın sonlarında İngiltere’de filizlenmeye başlayıp, 19.yüzyılda Avrupa, Kuzey Amerika ve başka yerlerde kök salmaya başlamıştır (Tilly, 2008: 25). Sosyal hareket yaklaşımları arasında önemli bir yer işgal eden kaynak mobilizasyonu teorisi kolektif eylemi incelemek için baskın bir paradigma haline gelmiştir. Bu paradigma, kaynakları güvence altına almak ve resmi bir organizasyon vasıtasıyla enstrümantal eylemle uğraşan rasyonel aktörlerin karakteristik imkânları ile sosyal hareketleri anlamak için önemli teorik fayda sağlamıştır.

Kaynak mobilizasyonu yaklaşımının günümüz hareketlerini izah için yeterli olmadığı tartışmaları yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu gelişmeler, sosyal hareketleri analiz etmek için tamamlayıcı veya alternatif perspektifler için entelektüel bir alan yaratmıştır. Böyle

bir alternatif, sosyal yapısalcılıktır; sosyal eylemcilik faaliyetlerinin ve kültürel süreçlerin çerçeveselendirilmesinin rolünü vurgulayarak kolektif eylem araştırmasına sembolik etkileşimci bir yaklaşım getirir. Yeni sosyal hareket teorisi, Avrupa'nın sosyal teori ve siyaset felsefesi geleneklerine dayanmaktadır. Bu yaklaşım, büyük ölçüde, klasik Marksizm'in kolektif eylemi analiz etme yetersizliklerine yanıt olarak ortaya çıkmıştır. Yeni sosyal hareket teorisyenleri için, iki tip indirgemecilik klasik Marksizmin çağdaş kolektif eylem biçimlerini yeterince kavrayışını engellemiştir (Buechler, 1995: 443). Birincisi, Marksizm'in ekonomik indirgemeciliği, tüm politik açıdan önemli sosyal eylemin kapitalist üretimin temel ekonomik mantığından geleceğini ve diğer tüm sosyal gerçekliklerin bu tür eylemleri şekillendirmede en iyi derecede ikincil olduğunu varsaymaktır. Marx, proleterleşme sürecini izah ederken aktörlerin keyfiyet olduğunu dikkate almaz, fertlerin eylemlerinin üretim ilişkileri sistemi vasıtasıyla şekillendirildiğini ileri sürer (Touraine, 2014: 140). İkincisi, Marksizmin sınıf indirgemeciliği, sosyal aktörlerin, üretim sürecine dayanan sınıf ilişkileri tarafından tanımlanacağını ve tüm diğer sosyal kimliklerin, sosyal aktörleri oluşturmada ikincil olduklarını varsaymaktır. Bu hususlar, Marksistleri proletarya devrimini üretim alanına dayandırmaya ve diğer herhangi bir toplumsal protestoyu marjinalleştirmeye götürür. Buna karşın, yeni sosyal hareket teologları, kolektif kimlik tanımlayıcıları olarak politikayı, ideolojiyi ve kültürü, sosyal hareket eylemlerinin kökeni olarak görülen hareketlerin temeline yerleştirmişlerdir (Buechler, 1995: 445).

Yeni sosyal yaklaşımlarını entelektüel gelenekleri bağlamında ele alan teorisyenler olarak; Manuel Castells (İspanya), Alain Touraine (Fransa), Alberto Melucci (İtalya) ve Jurgen Habermas (Almanya)'ı (Williams, 2006: 91) dikkate almak gerekir.

Castells'in odak noktası, kapitalist dinamiklerin kent alanının dönüşümü ve kentsel sosyal hareketlerin bu süreçteki rolü üzerindeki etkisidir. Kolektif tüketimin giderek artan önemi ve devletten, kâr amacı gütmeyen fakat hayati olarak gerekli olan kamusal malların üretimini teşvik etmek için müdahalede bulunmamasından dolayı kentsel sorunların merkezi olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda Castells, kentsel sosyal hareketlerin yükselişini, kent sosyal hayatını yeniden organize etmek isteyen devlet ve diğer siyasî güçlerle diyalektik bir mücadelede görür. Bu nedenle kenti, çatışan toplumsal çıkar ve değerlerin sonucu olan bir sosyal ürün olarak nitelendirir (Castells,

2008: 210). Bir yandan kenti egemen olan çıkar gruplarının alanı olarak, kapitalist metalaştırma ve bürokratik egemenlik hedeflerine uygun olarak tanımlamaya çalışmaktadır; Öte yandan halka dayanan sosyal hareketler popüler çıkarları savunmaya, siyasî özerkliğe ve kültürel kimliği korumaya çalışmaktadır. Castells, toplumsal cinsiyet, etnisite, uyruk ve vatandaşlık temelinde grup kimlikleri kadar, devlet de dahil olmak üzere, diğer kimlik ve değişim kaynaklarının etkisi olduğunu kabul ederken sınıf ilişkilerinin temel taşı olduğunu savunur. Castells'e göre kentsel protesto hareketleri üç ana tema etrafında gelişir (Buechler,1995: 445): Birincisi, bazı talepler, devletin düzenlediği kollektif tüketim biçimlerine odaklanır; bundan dolayı kapitalist mübadele mantığına meydan okuyan, topluluk bağlamlarında kullanım değerlerine vurgu yapılıır. İkincisi, diğer talepler kültürel kimliğin önemi ve onun bölgesel bağları üzerine odaklanır ve böylece gerçek toplum biçimlerini kurarak ve savunarak bürokratik örgütlenme biçimiyle ilişkili standartlaştırma ve homojenleştirmeye karşı koyar. Son olarak, öz yönetim ve özerk karar vermeyi vurgulayan, daha ademi merkezîyetçi yönetim biçimleri arayan vatandaşların siyasî hareketliliğini ifade etmektedir.

Alain Touraine, sosyal düzenin metasosyal güvencelerinin geçmesiyle, toplumda gittikçe artan, yansıtıcı sosyal eylemin bir ürünü olarak görülmesi gerektiğini iddia etmektedir. “Sosyal aktörlerin hem bir bilgi sistemi hem de kendi işleyişine müdahale etmelerine izin veren teknik araçlar, programlanmış ya da post-endüstriyel toplumun niteliğini izah eden toplumun kendi kendisini üretmesini mümkün kılar. Tarihselliğin kontrolü, egemenlik ilişkileri tarafından tanımlanan sınıflar arasındaki sürmekte olan bir mücadelenin nesnesidir. Bu tür sınıflar, bu mücadeleye girdikçe sosyal hareket biçimi alırlar. Endüstri sonrası toplumda, önde gelen sosyal sınıflar, hâkim sınıf rolündeki teknokratlar/yöneticiler ve popüler sınıf rolündeki tüketiciler / müşterilerden oluşur. Bu sınıflar için çatışmanın ana alanı kültürdür ve merkezi çekişme, toplumun kendi kendini yönetme kapasitesini kimin kontrol edeceğini içerir” (Buechler,1995: 446). Devletin, tarihsel gerçekliği kontrol etme konusundaki kapasitesi arttığından, post-endüstriyel toplumdaki merkezi çatışmanın bu kurum etrafında toplanacağına inanılmaktadır.

Touraine; üretimi, gücü parayı ve bilgiyi en üst seviyeye çıkarmak isteyen sistemin ve kişiliğini savunmak ve genişletmek isteyen kişilerin yeni sosyal hareketlerdeki rolüne işaret eder. Bu husus merkez-çevre çatışması olarak nitelendirilebilir. Sanayi toplumunda, bu çatışma, maddi üretim etrafında

toplanırken, post-endüstriyel toplumda sosyal hareketlerin meydana gelmesi için gereken “öteki” hususunda belirsizlik vardır (Williams, 2006: 91). Touraine, gelecekteki bir sosyal düzeni temsil eden tek bir sınıf veya grubun olmadığını ve farklı muhalif sosyal hareketlerin sadece muhalif tavırlarıyla birleştiğini öne sürüyor (Buechler, 1995: 445). Çağdaş sosyal hareketleri, toplumsal sorunların özelleştirilmesi ile birlikte, ekonomikten kültürel alana doğru protesto gösterisinin bir kanıtı olarak görüyor. Bir başka deyişle, Touraine (1985), farklılığa, özgüllüğe veya kimliğe dayalı hareketlerin sosyal ilişkilerin analizini ve iktidarın feshini kolayca göz ardı edebileceğini ve başka bir çalışmasında (1988), kimlik arayışı içinde olduğunu ileri sürmektedir. Tipik sonuç kimlik için endişeli bir araştırma ve kolektif eylemi dışlayabilecek bir bireyciliktir (1985). Bireyler doğrudan siyasî bir karşı saldırgan ile bağlantılı olmadıkça ve kendi kendini belirlemeye itiraz etmediği sürece tamamen savunmacıdırlar (Buechler, 1995: 446).

Jurgen Habermas (1984-1987), genelleştirilmiş güç ve para medyası tarafından yönetilen bir politik-ekonomik sistemi ve halen normatif konsensüs tarafından yönetilen bir hayat alanını ayırt ederek, modern sosyal yapının en ayrıntılı teorisini önermektedir (Williams, 2006: 93). Habermas’ın problemi modern toplumda, sistem zorunlulukları ve mantığı, cemiyete kolonileşme biçiminde müdahale ederek para ve iktidar medyasının yalnızca ekonomik ve siyasî işlemleri değil, aynı zamanda kimlik oluşumunu ve normatif yapıyı da düzenleyen medyanın ortaya çıkmasına neden olmasıdır (Habermas, 2001: 849). Habermas, sömürgeleştirme sürecinin, politik-ekonomik sistem ile kamu ve özel hayat dünyasının kesişmesinden kaynaklanan temel rollerin her birini değiştirdiğini savunuyor: çalışan, tüketici, müşteri ve vatandaş. Habermas, tüketicilerin refah devletiyle olan ilişkisinin, yaşam alanının bu sömürgeleştirilmesi için örnek bir olgu olduğunu önermektedir; para ve güç, refah politikası harcamalarının kapsamını ve türünü kontrol ettiği için sosyal ilişkileri zedeliyor ve bürokratikleştiriyor (Buechler, 1995: 446) Habermas’ın izahı bir anlamda ferdin algı dünyasındaki kargaşa, ümitsizlik ve kaygının tehdit algısını tetiklediğinin ifadesidir.

Habermas’ın sosyal sisteme ilişkin yaptığı değerlendirmelere göre, kamu otoritesinin gittikçe artan imkân ve vasıtaları, devletin hayatın çeşitli alanlarına gittikçe artan oranda müdahale etmesine imkân vermektedir. Kamunun müdahaleci tavrı karşısında sahip olduklarını kaybetme kaygısı yaşamaya başlayan insanlar, yaşamak zorunda bırakılacakları hayat tarzına

karşı protest bir tavır takınmaktadırlar (Habermas, 2001: 851). Bu husus Habermas'ın vurguladığı yeni sosyal hareketlerin savunmacı yönünü öne çıkarmaktadır.

Alberto Melucci, modern dünyanın (post-modern) yeni sosyal hareket, tepki basıncı ve bilgi işlem biçimlerini getirdiğini savunuyor. Hareketler, gündelik hayatla iç içe geçmiş yeni çatışma yerleri tarafından tetiklenir; çatışmanın kendisi sembolik kodları, kimlik iddialarını ve kişisel veya gösterişli iddiaları kapsar. Sosyal hareketler, giderek bilgi ve işaretlerle şekillenen bir toplumda, muhalefet eğilimlerini ve yöntemlerini ifade eden mesajlar olarak önemli bir rol oynamaktadır. Modern hayatın, yeni sosyal hareketlere özgü kişisel, ruhsal veya ifade edici yönlerine odaklanmak, egemen toplumun enstrümantal rasyonalitesinin örtülü olarak reddedilmesidir. Belki de yeni sosyal hareketlerin en önemli sistemik etkisi, idari usullerin rasyonalitesinin arkasında bulunan modern bir güç biçimini görünür kılmaktır; bu şekilde, kolektif eylem, dünyadaki toplumsal yapıdaki doğayı ve alternatif düzenlemelerin imkânını vurgular (Buechler, 1995: 447) Melucci'nin günümüz sosyal hareketler ve mesajlar hakkındaki olumlu görüşü, aktörlerin hem temsil hem de katılım yoluyla toplu kimlikleri güçlendirebilecekleri siyasî güç ve gündelik hayat arasındaki serbest alanların önemini ortaya koymaktadır.

Melucci'nin yaklaşımında öne çıkan hususların başında, günümüz sosyal hareketlerinin kimlik yönelimli olduğu gelmektedir. Kimlik yönelimli perspektifte aktörlerin talepleri ve özellikleri farklılaşmaktadır. Melucci, eski tip sosyal hareketlerin aktörlerini “tarih sahnesinde duruma göre kahraman ya da hain rolüne soyunan, fakat daima büyük ideallere yahut dramatik bir kadere yönelmiş trajik karakterler” olarak resmeder. Yeni hareketlerin aktörleri ise dış dünyadan çok kendilerine yönelmiştir. Eski sosyal hareketler ekonomik olarak tanımlanan sınıf tabanına sahipken, yeni hareketlerin toplumsal tabanı farklı sınıflardan oluşmaktadır. Eski hareketler girişimcileri, işçileri ve orta sınıfı mobilize ederken, yeni sosyal hareketler, yeni orta sınıftan (genç nesil ve yüksek eğitim düzeyli gruplar) destek bulmaktadır (Çayır, 1999: 19).

“Bugün toplumsal hareketler, odaklarını sınıf, ırk ve diğer daha geleneksel politik konulardan kültürel zemine doğru kaydırmış görünüyorlar. Son yirmi yılda gelişmiş toplumlarda ortaya çıkan toplumsal çalışmalar, kendilerini siyasal eylem üzerinden ifade etmek yerine egemen dile, bilgiyi düzenleyen ve toplumsal pratikleri biçimlendiren kurallara

kültürel bir meydan okuma geliştirdiler. Gündelik hayatın çok önemli boyutları (zaman, mekân, kişilerarası ilişkiler, birey ve grup kimlikleri) bu çatışmalara dâhildi ve yeni aktörler kendi hayatlarını anlamlandırma özellikleri üzerinde hak iddia ediyorlardı” (Melluci, 2014: 80).

2. Tehdit Algısının Sosyal Hareketlere Yansıması

Sosyal hareketleri tehdit algısı açısından tahlil etmek kolektif eylemlerin aktörlerini öncelemeyi gerektirir. Aktörlerin davranışlarının referanslarını, eylemlerin gerçekleştiği zaman diliminin özelliklerini ve sosyal sistemin zorunluluklarını dikkate alarak sosyal hareket izahlarını tartışmak gerekir.

Toplumsal eylemi, aktörlerin tanımladığı temel ilkelerle yönlendirilmiş olarak düşünebiliriz. Bu perspektife göre, değerler oyuncuların spesifik hedefleri nasıl tanımladığını etkiler ve hem etkin hem de ahlâkî açıdan kabul edilebilir stratejileri belirler. Üstelik değerler, eylemi sürdürebilmek için gerekli olan motivasyonları sağlayacaktır. Belirli bir dünya görüşüne göre sosyalleşmiş birisinin harekete geçmek için daha güçlü bir motivasyonu olur. Belirli bir değerler sisteminin özellikleri eylemin bileşenlerini biçimlendirecektir. Kolektif hareket bir taraftan sistemde sosyal bütünleşmenin eksikliği, diğer taraftan alternatif olarak, sistemin temel değerlerini çoğaltma ve güçlendirmenin yetersizliğiyle ilişkilendirilebilir. Öte yandan, kolektif eylem, ayrışmadan ziyade sosyal yeniden bütünleşmeye doğru eğilimlerin ortaya çıkmasının vasıtası olarak da yorumlanabilir. Başka bir deyişle, yeni değer sistemlerinin oluşturulması ve pekiştirilmesinin delili olarak bu bakış açısına göre, küresel adalet hareketliliğinin başarısı, sosyal adalet, insan haklarına, çevre korumasına eşit derecede dikkat çekerek yeni değerlerin yayılmasıyla bağlantılı olabilir. Değer değişikliği ile ilgili ampirik kanıt yeni politikanın, yeşil partilerin ortaya çıkmasının ve yeni hareketlerin destekçileri ve eylemcilerinin özelliklerine ilişkin dikkate değer bir dizi analiz ortaya çıkarmıştır.

Post-materyalist yönelimler ile yeni sosyal hareketler arasındaki bağ da sorgulanmıştır. “Yasa ve düzen” politikasına karşı düşmanlık, bu hareketlerin ayırıcı bir özelliği olarak ortaya çıkmaktadır. İfade özgürlüğü ve doğrudan demokrasiyi desteklemek için çeşitli vesilelerle sosyal hareketlere yönelmişlerdir. Ancak, kişisel ve kolektif güvenlikle meşgul olmaktan bağımsız olarak veya başka bir deyişle tamamen “materyalist” endişelerden

bağımsız olarak incelenmesi zor olan (örneğin savaşa, nükleer enerjiye veya çevre kirliliğine karşı) diğer hareketleri eşit derecede desteklemişlerdir (Porta & Diani, 2006: 64-67).

Yeni sosyal hareketlerin sebepleri izah edilirken kamunun gittikçe artan etkinliğine yönelik tepkinin arka planında yer alan muhtemelen (katılımcılara göre) olabileceklerden duyulan kaygının beslediği tehdit algısının göz önünde bulundurulması gerekir. Sosyal hareketler, değer sistemine ve genel olarak kültür değişimlerine tepki verir. Sanayi toplumunda kamu ve özel arasındaki nispeten açık ayırım, herhangi bir nitelik olmaksızın sosyal menfaatler, siyasî özgürlükler ve sivil haklar bir bütün olarak vatandaşlık haklarının izahına imkân vermiştir. Hayat tarzlarındaki farklılık, büyüyen sosyal kimlik problemi sosyal hareketler için başka bir kaynak oluşturmaktadır. Sınıfsal bağlılıkların parçalı olduğu ve siyasî ideolojilerin krizde olduğu bir dünyada, kültürel tüketim, boş zamanların kullanılması, kişinin duygusal yönelişlerini düzenleme yolları, beslenme alışkanlıkları veya giysi tarzları çeşitlendirme için güçlü bir faktör olabilir. Diğer durumlarda, hayat tarzları üzerine toplu eylem, tehdit edildiği değer ve geleneklerin savunması ile ilgilidir (Porta & Diani, 2006: 64).

Kolektif eylemi tanımlamak için, kişileri bu durumlarda harekete geçiren motivasyonları ortaya koymamız gerekir. Genellikle kişiler kolektif eyleme katılmalarının bedeliyle kolektif eylemin sonuçlarından çıkaracakları kişisel yararlar motive olurlar. Öte yandan her bir katılımcı kendisini işbirliğinin doğrudan bedelleri ve yararları ile sınırlayacak olursa, bireysel çekilme bireysel işbirliğine üstün gelir. Kolektif eyleme katılanların tümü rasyonel ve kendi çıkarını düşünen insanlar olurlarsa çözülme meydana gelecektir (Elster, 2010: 466). Her zaman birbiriyle ilişkili olmasa da tüm bu faaliyetler, yeni sosyal hareketlerin önemi, ekonomik çıkarların korunması ve siyasî gücün ele geçirilmesinden ziyade belirli davranış modelleri ve ahlâk kurallarının savunması ile ilgilidir.

Sosyo-ekonomik özelliklerin toplumsal ve siyasî çatışmalar üzerindeki etkileri, genellikle siyasîleşmiş temel çatışma alanlarındaki siyasî bölünmelere bakarak ele alınmalıdır (Porta & Diani, 2006: 35). Siyasî bölünmeler geleneksel olarak aktörlerin maddî veya siyasî çıkarlarını korumak için birbirine karşı savaştığı ve kendilerini bir sınıf, hizip veya bir grup üyesi olarak tanımladıkları bir kolektif eylem modeli oluşturmuştur. Çatışmaların sebebi izah edilirken Smelser, kolektif davranışı, modernleşme sürecinde ortaya çıkan yapısal gerilimlere

verilen irrasyonel, istisnai ve histerik bir tepki olarak tanımlarken bu hâkim anlayışla karakterize olmuş bir çerçeve çizmekteydi. Bu anlayış bize dolaylı olarak çatışmanın toplumsal tabanının, toplumun yabancılaşmış, marjinal ve gerici kesimlerinden oluştuğunu, irrasyonel ve duygusal tepkilerin toplumsal kontrol araçlarıyla ötelenebileceğini ve kurumların korunabileceğini, diğer bir deyişle, direnişin başarısız olmaya mahkûm olduğunu ve modernleşme sürecinin nimetlerinden herkes faydalanmaya başladığında da bu direnişin zayıflayacağını ima etmektedir (Offe, 1999: 73).

Yapı ve eylem arasındaki ilişkinin analizindeki temel sorun, belli alakaları kimlikleştirmek için kolektivite uygunluğunun, dayanışma duygularının ve bu tür ilişkileri kolayca geliştirmeye imkân verip vermediğidir. Kültürün kolektif eylem üzerindeki etkisinin değerlere indirgenmiş olabildiği fikri tartışmalıdır. Kültürün eyleme etkisi sadece eylemi düzenleyen değerleri sağlamakla değil, aynı zamanda insanların eylem stratejilerinin yapılandırmasından, tarzlara, maharetlere, vasıta alışkanlıklarına ya da repertuarı paylaşımı da etkilediği gözlemlenmiştir. Başka bir deyişle kültür, insanların dünyaya yönelmelerini sağlayan idrak dünyası oluşturur. İdrak dünyası; inançları, törenleri, kültürel ve ideolojik unsurları ve anlatılar, hikayeler, günlük ritüeller ve lisan gibi informel pratikleri ihtiva eder. Değerlerin anahtar unsurlar olduğu kültürel modellerin içeriği burada, sosyal aktörlerin kendi hayat tecrübelerinin yapılanmasında kullandığı enstrümanlar takımı olarak, kültürel vizyon için ikinci derecede önemlidir. Bu hususlar, kolektif eylemin incelenmesinde sadece değerler üzerine odaklanan bir analizin ihmal ettiği sorunlardır. Benzer değerler sistemi belirli şartlarda kolektif eylemi destekleyebilir fakat diğerlerinde yeterli motivasyonu sağlamayabilir. Mesela birbirine benzer gelişmişlik seviyesinde olan iki ülkede çevre hareketlerine katılım aynı seviyede olmayabilir (Porta & Diani, 2006: 73). Aktörlerin idrak dünyalarının farklı özelliklerinden dolayı farklı çevre şartlarına uyum hususundaki beceri ve esnekliği çok açık bir şekilde oraya çıkar.

Değerlendirme ve Sonuç

Tehdit algısı, diğer bir ifade ile insanların kendilerini ilgilendiren hususlarda zarar görebilecekleri kaygısı insanların ferdi ve kolektif eylemlerini etkileyen bir hususiyettir. Tehdit algısı hem eylemi gerçekleştiren hem de muhataplarının idrak dünyasının yeniden yapılanmasına etki etmektedir.

Sosyal yapının unsurlarının kurumsal özelliği dikkate alındığında, konjonktüre göre fonksiyonların değiştiğini ve bu değişikliğin, kurumların fonksiyonlarına yönelen talebin yoğunluğu ve şiddetiyle doğru orantılı olduğu görülmektedir. Değişme, kurumların statü yapısında ve statülerin önem ve itibarlarında da farklılaşmaya sebep olmaktadır. Fertlerin kurumlardan talep ettiği fonksiyonların karşılanamaması aynı şekilde sosyal hoşnutsuzluğun artmasına ve süreç içinde kaygılanmaya yol açmaktadır. Kaygının yaygınlaşması bir yandan tehdit algısının oluşmasına sebep olurken, diğer taraftan kolektif harekete zemin hazırlamaktadır.

Kaygının beslediği tehdit algısının yol açtığı olgu ve olayların tahlili için tarihin tanıklığına müracaat etmek gerekir.

Sosyal hareket teorisyenlerinin ortak kanaatleri, başta İngiltere’de olmak üzere sanayileşme sürecinin, sosyal hareketlerin yoğun olarak yaşanan bir dönem olarak nitelendirilmesidir. Dikkate alınan dönem Marx’ın kapitalist sistemin kendi sonunu hazırladığını ileri sürdüğü, sermaye birikiminin sürdürülmesini önceleyen, “Mukayeseli Üstünlükler” teorisiyle dış ticareti düzenlemek ve sanayide yaratılan hasılanın kapitalist lehine olması gerektiğine inanılan bir dönemdir. Sermaye birikiminin yavaşlamasından kaygılanılan ve emeğin üretimden fazla pay almasının ancak kapitalist aleyhine olacağından hareketle, sistemin sürdürülebilmesi için emeğin fiziki ihtiyaçlarını karşılayabilecek kadar ücret almasının, politika olarak benimsendiği ve uygulandığı bir süreç söz konusudur.

Sistemin doğruluğuna inanan karar vericilerin, sisteme yönelik muhtemel tehditleri bertaraf etmek için benimsedikleri politikalar, diğer tarafta emekçilerin hayatını zorlaştırmış ve tehdit algısını yükseltmiştir. Tehdit algısı emekçileri kolektif eylemlere yöneltmiştir. Emekçilerin geleceklere için kaygılanmasına, dolayısıyla tehdit algılarının güçlenmesine yol açan uygulamalar olmasaydı söz konusu olan sosyal hareketler olur muydu? Dönemde yaşanan protesto eylemleri, sistem açısından tehdit oluşturan, sosyalist sistem anlayışına tevecüh edilebileceği kaygısını yaratmıştır. Sosyal hareketlerin sebep olduğu sistemin geleceğinden endişe, kamu otoritelerinin tehdit algısının artmasına yol açmış ve kamu yöneticileri tehdidi bertaraf etmek için yeni düzenlemeler yapmıştır. Bu bağlamda; fakir semtlere belediye hizmetlerinin ulaştırılması (1890), işçi sendikalarına daha geniş yetkilerin tanınması (1890-1900), iş güvenliği (1891), kadın

ve çocuk işçilerin çalışma sürelerinin sınırlandırılması (1895), işçilere tazminat ödenmesi ve çocukların korunmasına yönelik yasal düzenlemeler (1906), çalışanlara emeklilik hakkının verilmesi (1908) ile hastalık ve iş görmezlik sigortasının kabulü (1911) gibi sosyal içerikli yasalar yürürlüğe konulmuştur. Sosyal hareketlerin sebep olduğu, kamunun tehdit algısının yükselmesine sebep olan olaylar, kurumların fonksiyon alanlarında ve usullerinde değişmelere yol açmıştır.

Sosyal statüleri işgal eden fertlerin kaygılanmaları, netice olarak tehdit algısının sosyal sisteme etkisi, sosyal hareketlerle sınırlı değildir. Sosyal Devlet anlayışının gerektirdiği sosyal politikaların uygulanmaya başlanmasıyla İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği'nin devrim ihracı stratejisinin yol açtığı kaygının etkisi olmadığını ileri sürmek mümkün değildir. Aksi takdirde Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, sosyal devlet anlayışının neden önceki kadar önemsenmediği sorusunu, sadece liberal dünyanın karşılaştığı sıkıntılar, ve mali politikaların zaruretleri ile açıklamak mecburiyetinde kalınacaktır.

Sosyolojik tahlillerde “tehdit algısı” nı bir değişken olarak dikkate almanın gerekliliğini Türkiye'nin yakın zamanda yaşadığı “15 Temmuz Darbe Teşebbüsü” de ortaya koymaktadır. Darbe girişimi, karar vericilerin ülkenin geleceği hakkında kaygı duymalarına sebep olmuştur. Yaşanan olayın yol açtığı kaygı, tehdit algısını güçlendirmiş, artan tehdit algısı başta hukuk ve güvenlik alanları olmak üzere kurumların fonksiyon alanlarının ve usullerinin yeniden tanımlanmasına sebep olmuştur. İletişim araçları vasıtasıyla otoritenin kaygıları kitleye mal edilmiş ve tehdit karşısında alınan tedbirlerin kamuoyu tarafından desteklenmesi sağlanmıştır.

İnsanların duygularını, tutum ve davranışlarını dikkate almadan yapılacak sosyolojik tahliller doğru tespitler yapılmasını engellemektedir. Hâkim sosyolojik paradigmanda benimsendiği gibi insanın rasyonel davrandığı kabulü ile yapılacak tahliller eksik olacaktır. İnsanların eylemleri incelenirken insanın sosyal bir varlık olduğunun yanı sıra, biyolojik, psikolojik özellikleri de dikkate alınmalıdır. Bu çerçevede tehdit algısı sosyal hareketlerin tahlilinde bir değişken olarak tahlile dahil edilmelidir.

KAYNAKÇA

Buechler, Steven M. (1995), “New Social Movement Theories”, **The Sociological Quarterly**, Vol. 36, No. 3, Summer.

Butcher, James N. – Mineka, Susan – Hooley, Jill M. (2013), **Anormal Psikoloji**, Çev. Okhan Gündüz, İstanbul, Kaknüs Yayınları.

Castells, Manuel (2008), **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür (Kimliğin Gücü)**, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Çayır, Kenan (1999), “Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler”, **Yeni Sosyal Hareketler Teorik Açılımlar**, Haz. Kenan Çayır, İstanbul, Kaknüs Yayınları.

Elster, Jon (2010), **Sosyal Davranışı Açıklamak (Sosyal Bilimler İçin Daha Fazla Pratik Ayrımı)**, Çev. Olcay Sevimli- Macide Ö. Karaduman, Ankara, Phoenix Yayınları.

Gençtan, Engin (1988), **Çağdaş Yaşam ve Normaldışı Davranışlar**, İstanbul, Remzi Kitabevi.

Habermas, Jürgen (2001), **İletişimsel Eylem Kuramı**, Çev. Mustafa Tüzel, İstanbul, Kabalcı Yayınları.

Krech, David - Crutchfield, Richard – Ballachey, Egerton L. (1983), **Cemiyet İçinde Fert**, Çev. Mümtaz Turhan, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.

Krech, David - Crutchfield, Richard (1970), **Sosyal Psikoloji**, Çev. Erol Güngör, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Melluci, Alberto (2014), “Süreç Olarak Kolektif Kimlik” Çev. Ömer Mollaer, **Kimlik Politikaları (Tanınma, Özdeşlik ve Farklılık)**, Ed. Fırat Mollaer, Ankara, Doğubatı Yayınları.

Offe, Claus (1999), “Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması”, Çev. Kenan Çayır, **Sosyal Hareketler Teorik Açılımlar**, Haz.: Kenan Çayır, İstanbul, Kaknüs Yayınları.

Porta, Donatella Della & Diani, Mario (2006), **Social Movements**, Blackwell Publishing, Oxford.

Tilly, Charles (2008), **Toplumsal Hareketler 1768-2004**, Çev. Orhan Düz, İstanbul, Babil Yayınları.

Touraine, Alain (2014), **Modernliğin Eleştirisi**, Çev. Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Türkdoğan, Orhan (2013), **Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Williams, Rhys H. (2006), “The Cultural Contexts of Collective Action: Constraints, Opportunities, and the Symbolic Life of Social Movements”, **Social Movements**, Ed.: David A. Snow-Sarah A. Soule- Hanspeter Kriesi, Oxford, Blackwel Publishing.

